

TA'LIM JARAYONINI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA BILISH FAOLLIGINI PSIXOLOGIK OMILLARI

Saloxiddinova Aziza Oybek qizi, magistr
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Maqolada umumta'lim maktablarida ta'lim jarayonini samaradorligini oshirishda o'quvchilarida bilish faolligini psixologik xususiyatlari to'g'risida so'z yuritilib, muayyan fan va hodisalar obyektiv dunyoni bilish jarayonidan o'rganiladi va ularning tashqi, ichki mohiyatini o'zlashtirish jarayonida omillar aniqlanadi. Mushohada, tasavvur va abstrakt tafakkurga asoslanib faktlar umumlashtiriladi va ilmiy xulosalar chiqarish natijasida nazariyalar, qonunlar va kategoriyalar yaratiladi.

Kalit so'zlar: Muayyan fan, hodisalar, obyektiv dunyo, bilish jarayoni, tashqi, ichki mohiyati, o'zlashtirish jarayoni, omillar, mushohada, tasavvur va abstrakt tafakkur, faktlar, ilmiy xulosalar, nazariyalar, qonunlar va kategoriyalar.

Аннотация: В статье говорится о психологических особенностях познавательной деятельности учащихся в повышении эффективности образовательного процесса в общеобразовательных школах, отдельные предметы и явления изучаются из процесса познания предметного мира, овладения их внешней и внутренней сущностью. у факторы выявляются в процессе. На основе наблюдения, воображения и абстрактного мышления обобщаются факты и создаются теории, законы и категории в результате вывода научных выводов.

Ключевые слова: Конкретная наука, явления, объективный мир, познавательный процесс, внешняя и внутренняя сущность, процесс овладения, факторы, наблюдение, воображение и абстрактное мышление, факты, научные выводы, теории, законы и категории.

Abstract: The article deals with the psychological features of the cognitive activity of students in improving the efficiency of the educational process in secondary schools, individual objects and phenomena are studied from the process of knowing the objective world, mastering their external and internal essence. y factors are identified in the process. On the basis of observation, imagination and abstract thinking, facts are generalized and theories, laws and categories are created as a result of scientific conclusions.

Key words: Concrete science, phenomena, objective world, cognitive process, external and internal essence, mastering process, factors, observation, imagination and abstract thinking, facts, scientific conclusions, theories, laws and categories.

Bilish jarayoni kabi ta'lim jarayonida ham o'quvchi bilmaslikdan bilishga, noto'g'ri va noaniq bilishdan tobora to'liqroq va aniqroq, chuqurroq bilishgacha bo'lgan o'lni bosib o'tadi. Bu jarayonda hissiy idrok etish ham abstrakt tafakkur ham, amalga sinab ko'rish ham bo'ladi. Muayyan fan va hodisalar obyektiv dunyoni bilish jarayonidan o'rganiladi va ularning tashqi, ichki mohiyatini o'zlashtirish jarayonida omillar aniqlanadi. Mushohada, tasavvur va abstrakt tafakkurga asoslanib faktlar

umumlashtiriladi va ilmiy xulosalar chiqarish natijasida nazariyalar, qonunlar va kategoriyalar yaratiladi.

Bilish ikki pallaga – nazariya va amaliyotga bo‘linadi. Nazariya yangi bilimni yangicha bilishni ifodalovchi tizimli fikrdir. Nazariya har xil shakllarga ifodalanadi; aksioma, teorema, qonun, formula, grafik raqam va boshqa nazariyada g‘oya shakllanadi. Amaliyot bilimlarning haqiqiylikini ko‘rsatuvchi mezondir. Kuzatish, tajriba o‘zgartirish, yaratish bular amaliyot shakllariga kiradi.

Amaliyot ijtimoiy hayot va tabiatning murakkab jarayonlarini bilib olishda inson uchun asosiy qurol bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, oyni kuzatish jarayonini olaylik. Jonli mushohada va abstrakt tafakkur yordamida biz oyga apparatlarni yuboramiz, ilmiy apparatlar yordamida olingan materiallarni laboratoriyalarda tekshirish amaliyotga kiradi. Ilmiy bilishning vazifasi hodisalarning mohiyatini, ularning rivojlanish qonunlarini ochishdagina emas, balki biron-bir qonunning qay tariqa namoyon bo‘lish sabablarini ham ko‘rsatib berishdan iborat. Ilmiy omil ilmiy bilishning yelemi bo‘lib kuzatish, tajriba asosida qo‘lga kiritiladi. Amaliy faoliyat uchun ahamiyati ham bo‘lmaydi. Shuning uchun ilmiy bilimning, fanning asosiy maqsadi omillar asosida yotgan umumiy bog‘lanishlarni, qonuniyatlarni topish, ularning mohiyatini bilishdadir. O‘rta Osiyoning buyuk mutafakkirlari bilishda omillarni o‘rganishga katta e‘tibor berganlar. U hatto muallim va shogird-o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatning nimaga asoslanishi va qanday bo‘lishi lozimligi haqida ham fikr yuritadi va etuk inson tarbiyalab etishtirishning eng natijali yo‘lini qidiradi. Insonni har tomonlama mukammal qilib tarbiyalash, unda ijobiy xislatlarni shakllantirish shu yuqorida ko‘rsatilgan yo‘llar yordamida salbiy xislatlarning ta‘siriga qarshi kurash natijasida amalga oshiriladi. Chunki, tashqi muhit ta‘sirida inson ma‘naviy etuklikka tomon ham borishi mumkin, tushkunlikka ham uchrashi, jamoa talablaridan uzoq turgan salbiy shaxs ham bo‘lib etishishi mumkin.

Xullas, alloma o‘quv-tarbiya ishlarini tashkil etish, buning uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, o‘quv-tarbiya jarayonini tarbiyalanuvchilarning jismoniy va ruhiy imkoniyat darajalarini hisobga olgan holda amalga oshirish me‘yorlari haqida o‘z ilmiy xulosalarini bayon qiladi.

Shu bilan birga, A. Navoiy o‘qituvchining bir qancha ijobiy sifatlarini – qat‘iyligi, mehnatsevarligi, bilimdonligi, mehribonligi, xatto tashqi qiyofasi, saranjom-sarishtaligi, ozodaligi, yaxshi odatlari, chiroyli qaddi-qomati va yurish-turishi bilan hammaga namuna bo‘lishini, har bir o‘quvchiga undagi o‘ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda yondashish lozimligini ko‘rsatib o‘tadi hamda tarbiya ishi juda mashaqqatli, murakkab ish ekanligini alohida e‘tirof etadi. “Lekin insof bilan aytganda, har qanday irodali odamni ham birgina bola tarbiyasi charchatadi. Maktab domlasi esa, bir to‘da bolaga ilm-adab o‘rgatadi... Lekin shunisi ham borki, bolalar orasida fahmi, idroki ozlari bo‘ladi. SHu jihatdan olganda, bolalarda uning haqi ko‘p”. Bu fikrlardan tarbiyachining ishi naqadar mashaqqatli ekanligini bilib olish mumkin.

Mutafakkirning fikricha, bola axloqining shakllanishida, ayniqsa, tashqi muhit va tevarak-atrofdagi odamlarning ta‘siri kuchli bo‘ladi. Tashqi muhitning ta‘sirida bola faqat voqelikni idrok etish bilan chegaralanib qolmasdan, balki yaxshi yoki yomon xulqni ham egallaydi. Shuning uchun ham Koshifiy bola tarbiyasida

ehtiyot bo'lishni uqtiradi. Bola dunyoqarashining shakllanishida maktab va muallimning roli cheksizligi, bolani bitta muallim emas, balki yoshiga qarab bir necha muallim tarbiyalashi lozimligini ta'kidlaydi. Birinchi muallim unga yurish-turish, odob, hayo, rostgo'ylik, kamtarlik, sofdillikni o'rgatishi lozim. Ikkinchisi bolani ilm-fanga, uchinchisi mardlik, jasurlik va chavandozlikka o'rgatishi lozim va hokazo. Husayn Voiz Koshifiy o'qituvchi muloqot jarayonida bolalar bilan xushmuomala va adolatli bo'lishiga e'tibor beradi. Murabbiy bolaga nasihat va ta'lim berishda lutf va odob qoidalariga rioya qilishi darkor. Jamoatchilik joylarida unga pand berish yaramaydi, balki xilvat joyda bolaga gapirish zarur. Agar murabbiy nasihat berishning fursati kelganini bilsa, unga muloyimlik bilan murojaat qilishi lozim, chunki bizning zamonimizda muloyim va xushfe'l bo'lish maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, buyuk ajdodlarimizning bolalarni barkamol shaxs qilib tarbiyalash va ularda umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashni shakllantirishda o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarining psixologik xususiyatlari to'g'risidagi ta'limotlaridan hozirgi o'quv-tarbiya jarayonida ham oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bilish sezishdan boshlanadi. Sezish tevarakatrofdagi voqelik, narsa va hodisalarning ongimizda aks etishidir. Bunda har bir analizator, I.P.Pavlov ta'kidlab aytganidek, narsalarning ayrim sifatlarini idrok qiladi: biz sovuq, iliqlik, sho'r, oq, qora, achchiq, chuchuk va hakoazolarni ko'rish, eshitish, hid bilish, ta'm-maza bilish, teri, muskul-harakat va organik sezgi organlarining faoliyati orqali bilib olamiz. Sezgilar odam haqidagi barcha bilimlarimizning manbaidir.

Ta'lim jarayonining mazmunini bilim, ko'nikma va malakalar tashkil etadi. Demak, o'quvchilar o'qish orqali bilim bilan qurollanadilar. Bunda bilimning o'zi kifoya qilmaydi. Uni hayotga ko'p unum beradigan qilib qo'llay bilish lozim. Buning uchun esa o'qituvchida ko'nikma va malaka hosil qilish lozim. Ko'nikma mashq qilish natijasida beriladigan harakatlar yig'indisidir. Iqtidor va ko'nikma mashq qilish va takrorlash orqali malakaga aylanadi. Bilim asosida ko'nikma, malaka hosil bo'ladi. Bilim bahsda kerak bo'lsa, ko'nikma mehnatda, dunyoni o'zlashtirishda zarur. Shu jihatdan o'quv yurtlarida, maktablarda o'quvchilar o'rtasida baxslar, bellashuvlar, o'tkir zehnlilar mushloirasi, quvnoqlar va zukkkolar, zakovat bellashuvini tashkil etish foydalidir.

O'quvchilar faolligini oshirish uchun materialni dastlabki mustahkalash vaqtida materialga oid savollar qo'yish bilangina kifoyalanmaslik kerak. Buning uchun o'quvchining kitob va darsliklar bilan mustaqil ishlashdan turli xil mashqlar, amaliy mashg'ulotlarni bajarish, ko'rsatmali qurollar, kompyuterlar ustida ishlashlardan ham foydalanish mumkin. Materialning keyingi mustakamlanishi uy vazifalarini bajarish jarayonida davom etadi. Materialning har xil keyingi darsda takrorlanib borishi, mavzu yoki bilimning oxirida umumlashtiruvchi takrorlanish o'tkazilishi hamda o'quv yilining oxirigacha takrorlash mustahkamlashning zaruriy elementidir.

Bilim ko'nikma va malakalarni muvaffaqiyatli egallab olish vositalaridan biri avval o'zlashtirib olingan bilimlarni amalga qo'llashdir. Amaliyot bilimlar to'ldirib boriladi, ularni amalda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy vazifalarni hal qilish vaqtida bilimlarni egallash uchun turtki beradi.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ғозиев Э. Психология. – Т.: Ўқитувчи, 1994. –Б. 136.
2. Шоумаров Ғ.Б. Оила психологияси. – Т.: Шарқ, 2008. – Б. 63.
3. Хасан Б.И. Конструктивная психология конфликта. СПб., М. “Изд-во” 2003.
4. Каршибаева Г.А. Характеристики мотивационных потребностей подростков с суицидальным поведением //EurasianUnionScientists. – 2020. – Т. 1. – №. 10 (79). – С. 48-49.
5. Каршибаева Г. А., Юлдашева Г. Б. Конфликт как одно из значимых явлений психической жизни человека //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 459-464.
6. Қаршибоева Г.А. Ўсмирларнинг ҳулқ-атворидаги ўзгаришнинг ижтимоий психологик жихатлари //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 4.
7. Қаршибоева Г.А. Ўқувчиларда касбий установакаларнинг шаклланишининг психологик жихатлари //Журнал Педагогика и психологии в современном образовании. – 2022. – Т. 2. – №. 4.
8. Каршибоева Г. А. Характеристики мотивационных потребностей подростков с суицидальным поведением//Евразийский Союз Ученых. – 2020. – №. 10-1 (79). – С. 48-49.
9. Каршибаева Г. А. Аспекты социально психологического исследования суицидального поведения подростков //Мир образования-образование в мире. – 2021. – №. 1. – С. 50-56.
10. Abduqodirovna G. Q., Burxonovich A. S., O'skanov son Abdurashid M. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager //International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 7. – С. 54-59.
11. Каршибоева Г.А.. Диагностика суицидального поведения у подростков //Вестник интегративной психологии. – 2021. – №. 22. – С. 84-89.
12. Каршибаева Г. А. Причины суицида и факторы риска //Психология интегральной индивидуальности в информационном обществе. – 2021. – С. 90-96.
13. Karshibayeva, G Diagnosis of suicidal behavior in adolescents. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Reviewed Open Access International Journal.// Vol 10 Issue03, March 2021 501-505 p.
14. Karshibayeva, G. The importance of motivation to avoid failure in achieving the success of young football players. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2)
15. Karshibayeva, G. Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021
16. Karshibayeva, G. Negative Socio-Psychological Factors Influencing the Personality of a Teenager. International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences | SSN 2792-3983 (online), Published under Volume: 1 Issue: 7 in December-2021
17. Каршибаева Г.А., Валиева Ч. Международный научно-образовательный электронный журнал «Образование и наука в ххi веке». Выпуск №25 (том 4) (апрель, 2022). Дата выхода в свет: 30.04.2022.

18. Каршибаева Г. А. Ўсмирларда суицидал хулқнинг олдини олишда амалга оширила-диган психопрофилактик чора-тадбирлари. “Таълим ва инновацион тадқиқотлар” илмий услубий журнал, 2021 йил, махсус сон. 298-305 ст.
19. Каршибаева Г. А., Ибайдуллаева У. Р. Оила психологияси. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент – 2022 й.
20. Каршибаева Г. А., Абдуасулов Р. А. Психологик маслаҳат. Ўқув қўлланма. “Баёз” нашриёти. Тошкент – 2022 й.
21. Qarshiboyeva, G. Ozligingni angla. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-52.
22. Qarshiboyeva, G. Ҳаётни севиб яшанг!. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-48.
23. Abdurasulov R.A., Karshiboeva G.A., Turakulov L.T. (2021). The importance of motivation to avoid failure in achieving the success of young football players. PSYCHOLOGY AND EDUCATION
24. Ибайдуллаева, У., & Абдуасулов, Р. (2021). Низолашув даражасини ўсмирларнинг характер хусусиятларига таъсири. *Общество и инновации*, 2(10/S), 499-505.
25. Ибайдуллаева, У. Р. Ўсмирлар ўртасидаги низолар ва уларни бартараф этиш. *Профессор-ўқитувчилар ва талабаларнинг I илмий-амалий конференцияси, МИРЗО УЛУГ ‘БЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ЖИЗЗАХ ФИЛИАЛИ//2020/5//37-39б.*
26. Ibaydullayeva, U. (2022). DIQQATNI JAMLASH QOBILIYATINING PASAYISHI VA BUZILGAN KONSENTRATSIYANING OLDINI OLISHDA PSIXOLOGIK YORDAM BERISH USULLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(6)
27. Ibaydullayeva, U., & Mamatqulova, Y. (2022). ЎСМИРЛАР ЎРТАСИДАГИ ЗИДДИЯТЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(6).
28. Ibaydullayeva, U. (2021). СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ТРУДНО ВОСПИТУЕМЫХ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
29. Абдуасулов, Р. А., & Ибайдуллаева, У. Р. The influence of motivation on the formation of personality traits. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*.